

Kooliaedade korrastamine ja sisustamine.

E. Lepp.

Kooliaedade korrastamise ja sisustamise küsimus on viimasel ajal kerkinud päevakorrale tuliste tähtedega. Alguse selleks on annud HSM ringkiri, kus nõutakse, et koolid olgu 3 aasta vältel varustatud kooliaiaga. Kuna kooliaedade loomisel kooli juhatajaile ja õpetajaile peavad appi tõttama ka metsamehed, kui teadlikud töötegijad taimekasvatuse alal, siis püüan järgnevatel ridadel puudutada kooliaia küsimust metsamehe vaatekohast, andes siinjuures samuti näpunäiteid õpetajaskonnale.

Mida kujutab ja peab pakkuma endast kooliaed? Kõigepealt peab ta võimaldama avada õpilaste silmi ja meeli suure looduse- raamatu jaoks. Kooliaeda võib ja peab kasutama koduloo, arvutuse, maateaduse, joonistamise, loodusloo jne. tundides. Materjaal, mis siia kogutud, peab olema õpetlik ja täitma kooli nõudeid.

Kui suur peab olema kooliaed, selle kohta on raske anda kindlat vastust, sest ka mõnel üksikul peenral on võimalik saavutada suuri, silmapaistvaid tulemusi. Ei ole tähtis maa- ala suurus, vaid käsitledava materjaali õige ja ajakohane valik ja selle õige käsitlemine.

HSM koolivalitsuse ringkirja alusel 18. X

34 (HSM Teataja nr. 14, 25. X 34) peaksid meie kooliaiad sisaldama: õpetaja aia, siseõue, mängumuru, puistee (puistu!), lilleaia, ilumuru ja õppe- aia. Kolme aasta möödumisel, see on 1937. aasta sügiseks, peavad koolid omama aiad, milledes leiduvad kõik eelpoolnimetatud osad. (Ringkirjas on loeteldud üksikasjaliselt, mida ja missugust tööd teatud aastaajal ja aastal teha.)

Koolimajade asukohaks peaks alati valima sääraseid mullastiku tingimusi, kus võiks kasvatada taimi ja kus oleks käepärast vesi, aga mitte kruusaauke, nagu see meil on sagedaseks nähtuseks. Kavandis toodud juhul on tegemist maa-alaga, mis pealmises pinnas omab 15—20 sm mulda, all on jäme kruus. Siin on tarviline tugev maaparandamine ja -väetamine, mis muidugi on läbiviidav seal, kus sõnnik on käepärast. Mineraalväetis ei aita — omab vähe huumust.

Asetseb kooliaed peale kruusaaugu veel lagedal, tuulte käes, varjata aed kõigepealt põhjapoolsest küljest kuuse elavaiaga. Seda teha ka läänepoolse külje kaitseks, kust puhuvad alatised tuuled. Kuuseaia asemel võib siin olla ka mõni teine liik elavaid aedu: väi-

Elavaedadega muretsetakse kaitset (tuul, loomad) kooliaedadele ja jagatakse kooliaed üksikuteks osadeks. Teiseks kaitseks on plank. Kui tervet kooliaeda ei saa piirata kindla kaitsega, siis vähemalt aia õrnemad kohad

Iseiseiva üksuse meie kooliaias kujutab õpetaja aed. Vale oleks arvata, et see aed kuulub õpetajale ja et teistel ei ole siin mingisugust pistmist. Kindel on, et saak kuulub õpetajale, kuid ka see aia osa peab täieliselt kandma õppekinnikut ja täitma selle ülesandeid. Kõigepealt olgu õpetaja aed parimas korras, puhas umbrohost, taimed, põõsad ja puud hoolitsetud jne. Aed ise sisaldagu rohkem sääraseid kultuure, mida vajatakse majapidamises: köögivilja, marjapõõsaid, viljapuid ja vahest ka veidi lilli (lõiklilled!). Võimalust mööda olgu siin esindatud kõik köögiviljad (külvikorras), marjapõõsaste liigid ja kindlad sordid jne. Mida iganes õpe-

taja oma aeda ei istuta, seda kõike tehku ta kindla teadmise ja sihiga, et see on õpetlik. Kui koolil on rohkem kui üks õpetaja, jagada aed nii mitmesse ossa, kui mitu õpetajat on (või tähistada peenrad, puud jne.). Aias peaks olema ka puhkekoht laua-pingiga. Tahetakse tulla vastu kooliteenijale, siis võiks ka temal siin olla oma väike maalapike (kaval õpetaja aed hommikupoolsel küljel).

Siseõue ülesanne on puht-majapidamise otstarbe (kaval puudub) teenimine. Nii võiks koolimajal olla läheduses laut, kuur, kelder, ait, kaev jne. Need hooned, asetsedes koolimajast eemal, ja koolimaja vaheline maa annavad siseõue. Siseõu võib olla prügitatud või roheline (muru!). On hoonete vahel üle 15 m maad, võib siseõues tarvitada kaunistamiseks mõnesuguseid puid, mil majapidamises on tähtsus: vaher, saar, tamm, jalak, künapuu jne. Kui õu ja vastav ruum selleks puudub, kasutada eelpoolnimetatud puid allee (teede, plangu ääre jne.) valmistamiseks, sest kõik nimetatud puud on I järgu allepuud. Õige see viis küll ei ole, et puid allesse paigutatakse segamini, sest üks nõuab rohkem valgust, teine vähem, kolmas kasvab kiiremini jne., kuid ruumi kasutamise ja õppe mõttes on see siiski soovitatav.

Kooliaias ei õpita mitte alati selle läbi, kuidas peab tegema, vaid teinekord annab palju paremat õpetust viis, kuidas ei tohi teha.

Välismaail leidub kooliaedu, kus on olemas vigade nurk (peenar, maa-ala).

Nüüd tekib küsimus, mis on tähtsam, kas töö- ja katseaed, iluaed jne. või mängumuru (kaval jooksumuru). Kahtlemata on linnakohas mängumurul suurem ülesanne kui maal. Maaoludes leidub peaaegu alati võimalust väljaspool koolimaa piire jooksuks. Järvakandi koolimajal on võimalik veel kasutada peale jooksu-mängumuru suurt spordiväljakut, mis asetseb aia põhjapoolsel küljel, kohe jooksumuru taga.

Mänguväljakut võib piirata ilupuudega (kooli puistu), valides neid (ilupõõsad, okas- ja lehtpuud) kasutamise, lehe vormi, lehe värvi jne. järgi. Siin võib korraldada õpilastega taimebioloogilist kui ka morfoloogilist tööd.

Põõsad grupeerida nii, et oleks kindel asukoht varjus kasvavail: põldvaher, kontpuud, sajakoorne, liguster, kuslapuud, jasmiin, mage sõstar, leedripuud, enelad, lumemari jne., ja päikest, valgust nõudjail ilupõõsastel (peamiselt kõik õitsvad): läätspuud (kõlvulised var-

jus), forsüütiad, kerrik, kuldvihm, jasmiinid, roosid, enelad, sirelid jne.

Vähematele lastele ehitada liivakast, milles on võimalik mängida ja mida võib kasutada õppetööks (maateadus jne.) Sobivaimaks platside katteks on spordimuru, mil on võimalik joosta.

Üksikuid aia osi piirab ja lahutab elavaed.

Kooliaed peab olema eeskujuks ümbruses asetsevatele taluaedadele ja teenima ka ilunõudeid. Seepärast kooliaias ei tohiks puududa õilsamad ilupõõsad (vääristatud sirelid, viirpuud, roosid, aedhortensiad, lumepallid jne.), liaanid (lehtla ümber: amuuri viinapuu, klematis, tselastrus, tobiväät, aktiniidia jne.), veetaimed, millede asukohaks on lehtla lähem ümbrus (võib tarvitada kaevurõngast). Taimed selleks valida välja kas seisvatest või jooksvatest veekogudest (vesiroosid, jõgiputk, hundipurikad, konnarohi, kõõlusleht, lemmid jne.). Vastuvõetav oleks siin järgmine istutamisviis (paremini läbiviidav loomulike veekogude juures): kaldataimed poolenisti vees, vee all, lehed ja õied ainult vee pinnal ning vabalt ringi ujuvad. Basseinis võib saavutada eelpool kirjeldatud mulje puust kastidega (kui ei ole valmistatud selleks vastavaid anumaid õi trepiastmeid betoonist), lastes ühed sügavamale kui teised.

Väike kiviaia-taimede kogu ei oleks ka ülearune. Seal, kus loomulikud maapinna vormid selleks puuduvad, need teha kunstlikult. Parimaks materjaliks on paas. Istutada taimed suuruse ja valgusenõudlikkuse järele (jänesekapsad, mägikellukad, mägimagunad, mägisibulad, mägijumikad, mägi-käokannus, hanerohud, kukeharjad, nelgid, igasugused kivirikud, liivateed, kannikesed jne.). Osa neist taimedest on leida meil metsikult, mida just peab kasutama esimeses järjekorras (mägisibulad, kukeharjad, liivateed jne.). Kiviaia-taimedega sobivad hästi mõned madalad ilupõõsad ja käabuspuud (püramiidikululised kadakad, mägimännid, horisontaalne tuhkpuu, põõsasamaran jne.).

Tähtis koht aias on veel lilledel, nii suvi- kui ka püsililledel. Suvililli oleks hea jagada kooliaias järgmistesse rühmadesse: ronivad (vanik-kuljus, iluhumal, ilukõrvits, aedtopp, lilluba, lillhernes jne.) — asukohaks valida neile plank, või asetada tugesid, mida mööda nad võiksid kasvada (kaval koolimaja ees), kohale külvatavad, millede tähtsus seisaks väheses töös (reseeda, magun, ilulina, saialill, jumikas, must köömen, keerispea jne.).

Suurem osa neist lilledest on veel tänuilukud lõiklilled.

Kastides ja lavades ettekasvatatud (lõvilõug, õlgilill, levkoi, kukesaba, rebasesaba, petuunia, aster, karikakar, peiulill, tähtpea, pronkslehtik, päsmaslill, nelk, neiusõlg jne.). Osa neist, madalamaid (alla 25 sm), võiks tarvitada veel potis kasvatamiseks.

Vähem muret valmistavad püsikud, nende õitekink on iga aasta kindlustatud, nad vast ainult nõuavad head maa ettevalmistamist ja valgust. Püsililled kogu kooliaias peaks olema rikkaimad, sest siin tutvudes lapsena nendega võib kindlustada neile jääva tuleviku nii kodu- kui ka taluaias.

Püsililli võib rühmitada järgmiselt:

Sibulililled, milledest just varakevadised moodustavad iseäranis tähtsa osa, sest juur- ja juurikaslilled (kuuluvad teise rühma) vaevalt õitsevad nii vara ja rikkalikult (lumikeluke, krookus, kobarhüatsint, scilla, märtsikeluke, tulp jne.). Väga hästi kõlbavad nad veel ilumuruplatsidel, mis on nõutavad kooliaias. Sibulililled võivad õitsemise järele olla varakevadised, hiliskevadised, suvise ja sügise õitseajaga. Samasugune jaotus on maksev ka juur- ning juurikaslilled juures.

Puudest võiks kooli iluaias tuua näiteid veel leinavormidest (kask, jalak, pihlak, saar) kui ka püramiid-puudest (pappel, tamm, jalak) ja ilukusest.

Iluaias olgu asukoht vabaõhutundideks (ka mängumuru või puistu sobib selleks), mille asukohaks lehtla ümbrus, ja kohad pinkidele.

Aeda eraldab teistest aia osadest elavaed (täitku juba ilunõuet). Õppetöö mõttes esitab vältimatu vajaduse töö- ja katseaed, mille piiridesse langeb veel vaatlusaed. Siin on ka lavade asukoht, milledes võib kasvatada ette mitmesuguseid taimi (köögiviljad, lilled jne.), toimetada katseid ja korraldada vaatlusi (temperatuuri, valguse jne. mõju taimekasvule jne.). Püüda tutvustada õpilasi mitmesuguste lavatüüpidega (soe, poolsoe ja külm lava). Lava akende suurus $1 \times 1,50$ m (mõõt võtta aluseks kaval teiste kauguste määramisel).

Silmapaistvaima maa-ala töö- ja katseaias võtab enda alla puukooli, kus võib teha iga-suguseid töid põõsaste ja puude kasvatamisel (ilupõõsad, ilupuud, marjapõõsad ja viljapuud). Paljundamisi vegetatiivsel teel (pistikud, muldoksad, muldamised, vääristamised jne.): puukooliosas võiks tuua veel korvpajustanduse (võib aga olla täitsa iseseisvalt), milles tutvustada meil levinud korvpajuliike, loogapaju jne. Sealsamas kõrval, lavade ees, maatükk noorte taimede ettevalmistamiseks (ka puukooli saadused, seemnete külv — taimekool). Noorte taimede kastmiseks, ka lavas, näha ette aias veeanum vee ettesoojendamiseks.

Kolmas, vahest kõige suurem, maa-ala anda töö- ja katseaiale, kus võib korraldada maaharimise, -väetise ja sordikatseid. Kõik katsed, olgu need missugused tahes, peab kontrollitama kontrollkatsetega. Õpilaste jaoks, kel ei ole kodus maad, on jäetud veel eripeenrad (võivad olla ka klassipeenrad).

Töö- ja katseaed ei saa läbi komposti asukohata, mis harilikult peaks olema varjatud (2 kreeki).

Omaette peatüki kujutab vaatlusaed, mis koosneks peenarde süsteemist ja sisaldaks taime-morfoloogilised peenrad, tutvumine õieosade, viljade, lehevormide, varreehituse ja taime mulla all viibivate osadega jne. Vaatlusaeda kuuluksid veel taime-bioloogilised peenrad, millel püüda selgitada taime elutingimusi üksikutel muldaladel, kaitset vee auramise vastu, tolmlemist, viljade levimist jne. Abiks eelmise kahe peenra tüübile võib olla tervikuna kooliaed.

Pärastpoole võiks siin tutvustada (vaatlusaia) põllu-, arstirohutaimi jne.

Eelpool nimetatud aia osas (morfoloogiline, bioloogiline ja vaatlus) olgu teed küllaldaselt laiad, et õpilased pääseksid hästi ligi taime-dele (peenra vahe 50 sm ümber).

„Eesti Metsa“ piiratud ruum ei luba pike-malt peatuda kooliaia küsimusel, kuid niipalju kui nõuab üldine korrastamine ja sisustus, peaks siiski eelnimetatud kirjutus andma.